

La cuca panera (*Blatta orientalis*) (ALDC, VII, 1542. La cuca panera)

La *cuca panera* és un ‘insecte ortòpter, nocturn, corredor, que habita dins les cases i principalment en els racons humits; *Blatta orientalis*’; var.: *panera* 70-72, 83, 84, 118; der. *panerola* (s. xv), referit a l’espècie del gènere *Armadillidium* (cf. mapa 1010); Coromines interpreta el mot com un der. de PANDUS ‘enarcat, guexat; convex’ (que escauria més a la *panderola* [s. xvii; Martines, 2012: 221-222]; cf. mapa 1010), però creiem que més aviat es tracta d’un der. de *pa(n)* (< PANEM) amb el suf. *-era* (< -ARIA) indicador de la idea de ‘afeccionat al pa, que freqüenta el forn de pa’; ens inclinen a aquesta interpretació: 1) el geosinònim *farinera* 3, der. de *farina* (< FARINA), ‘cobert de farina’ (cf. altres significants); 2) l’equivalent oc. *panatieiro* (< llat. med. PANETARIUS ‘fornier’), del qual se’n diu “qui habite autour des cheminées et des boulangeries” (Abbé de S^{xxx}, 1756) (cf. encara l’èuscar *labazomorro/labezomorro* ‘grill de forns’; veg. Michelena, 2017), l’oc. *fornaire*on “blatte des cuisines, insecte commun dans les fournils [‘forns’]” (Mistral) i els diversos noms relacionats amb el pa i els llocs on es fabrica, noms propis del francoprovençal, l’it., l’oc., el cors (cf. Franconie, 2009 a: 30-32). També tindria relació amb aquest sema, *pastera* 137, dim. *pastereta* 58, 149, der. de *pasta* (< PASTA). Per a *panderola*, cf. mapa 1010. El nucli *cuca* 54, 87, 88, 95, 112, f. de *cuc*, d’origen expressiu (*cuc terror* 56, der. de *terra*), també s’ha completat amb altres determinants: *cuca llugera* 50 (o, simplement, *llugera* 50, f. de *lleuger* < llat. vg. *LEVIARIUS, der. de LEVIS ‘lleuger’, amb reducció del diftong [əw] > [u], veg. Veny, 2013 b), perquè corre ràpida (“très vite à la course”, Abbé de S^{xxx}, 1756); *cuca molla* (Figuera, 1840), f. de *moll*, der. de MOLLIS ‘tou’, per la tovor del seu cos; *cuca botera* 130, der. de *bota* (< BÜTTIS × TŪNNA) amb el suf. *-era* (< -ARIA), perquè s’amaga entre les tones del celler; *cuca papera* 175, més que un der. de *paper*, sembla un ús tautològic d’un der. de *papa* ‘cuca’; *cuca patxa* 80, 82, f. de *patxo*, mot expressiu, potser al·lusiu a la seva ràpida mobilitat (cf. *pàtxol* ‘ballaruga, baldufeta que els nins fan ballar donant-li força amb els dits’, informació de Cosme Aguiló, “persona molt inquieta i bellugadissa” [DCVB]); *cuca* també apareix en el mot *cucaratxa*, pres del cast. *cucaracha*, originat en el llenguatge infantil. El sinònim *papa* 17, f. de *pap*, deverbals de *papar* (< PAPPARE ‘menjar’), es troba en *papa-xinxera* 31, 32 (o *papa-xinxeres* 37), amb un determinant que relaciona l’espècie amb la xinxia pel seu color o per la seva suposada pudor. El sema de ‘moure’s amb rapidesa’, que ja hem vist en *cuca llugera* i potser *cuca patxa*, és també present en *corredora* 139, 172, 175 (cf. manxec *corredera/correndera*, ALeCMan, mapa 105) (a 172 s’oposa *corredora*, “en casa”, enfront de *escarabat*, que viu “en el camp”); aquesta vivesa de moviments deu tenir a veure amb *xerevita* 64, f. de *eixerevit*, i *xerida* 67, f. de *eixerit*, ‘deixondit, de pas viu’, ambdós d’origen incert. El color atribuït a l’insecte oscil·la entre el “roig i negre” 175, “ros” 26, 58, “roja” 30, “vermeïosa” 67, “ruixc” ‘rogenc’ 99, “parda” 137, “negra” 61, 152, 177; també la tonalitat brillant de la closca pot ser l’origen de *escrabat lluent* 55 o, simplement, *lluent* 26, 45, 165; el negre podria haver generat *dimoni* 187 ajudat del sema de ‘dolent, maligne’ que té el diable. L’alg. *catarrà* 85 ha estat pres del sard *kadalanu*, *kadelanu*, per l’hostilitat dels sards cap als catalans dominadors (el caràcter pejoratiu del mot difícilment podia sorgir dels habitants de l’Alguer, que, després de l’expulsió de la població autòctona, eren catalans); en altres llengües ‘escarabat’ s’ha aplicat a poblacions antipàtiques (*prussia*, dit pels russos; *Schwabe* ‘suabi’, de Suàbia, regió d’Alemanya, dit pels alemanys; cf. DES).

El sema de ‘paorós, repugnant’ pot ser present en el val. *carasseta* 167, dim. de *carassa* ‘carota, figura grotesca’ (augmentatiu de *cara*, d’origen incert). L’*escarabat* (o, per síncope, *escarbat*) és un coleòpter de diferents espècies de color negre o fosc, de cos massís i potes robustes, que, en el nostre cas, correspon *grosso modo* a la *Blatta orientalis*, dita normativament *escarabat de cuina*; el mot prové d’un llat. itàlic *SCARAFAIOS, var. de SCARABAEUS (que hauria donat *escara*[v]at, de poblacions mall., com Santanyí [82], però que nosaltres no hem recollit), amb complements (*escarbat negre* 25; *escrabat lluent* 55, cf. més amunt, el primer component amb metàtesi) o dim. (*escarbatet* 53, *escarabatina*, *escarbatina* 34, 111, *escarbatí* 39). Altres mots: *escarbatxo* 130-132, 134, 136, 138, amb el suf. pejoratiu *-atxo* (cf. it. *scarafaggio*), mudat en *escarabíttxa* (var. haplollògica *escabíttxa* 140), potser per atracció de *escarabatina*, *escarbatina*, *escarbatí*, ja vistos, amb la força del dim. (cf. *escarbatet* 53); *escarabatera* 73, 78, amb el suf. *-era* de valor inhabitualment pejoratiu (com el de *voltera*).

Com passa sovint amb aquests animalons, trobem també interferències amb altres espècies més o menys semblants i que eventualment poden ser resultat d’una confusió de l’inf.: *marieta* 61, pròpiament *Coccinella septempunctata* (cf. mapa 1011); *escanyapolls* 23, pròpiament ‘cervol volant’ (*Lucanus cervus*); els mots *porcellana* 1, der. de *porcell* (< PORCELLUS ‘porc petit’), *tocinet* 69, dim. de *tocino* (< cast.), i *truja* 30 (< llat. tardà TRŌIA) serien transmissions semàntiques d’aquests mots aplicats a la ‘panerola, porquet de Sant Antoni’, per la seva semblança amb l’estructura bombada del cos del porc.

Figuren entre els estrangerismes *cafard* (< fr. *cafard* < àr. KAFIR ‘infidel, no musulmà’ “emploi métaphorique du sens de ‘faux dévot’, l’animal étant de couleur noire et se dérobant à la lumière”, DHLF); *escaraba*[χ]o 93 (< cast. *escarabajo*); *sarabandi*[χ]a 177, var. del cast. *sabandija*, d’origen preromà, potser amb influx de *escarabat*; *coliana* 184, del cast. *curiana*, “quizá de *coriana* por alusión al traje negro de las aldeanas de Coria (Extremadura)” o “de la región venezolana de *Curiana*, a causa de la gran cantidad de cucarachas que venían con las flotas de Indias?” (DECH), però també es podria pensar en un der. de *curia* com a ‘tribunal que s’ocupa d’assumptes eclesiàstics, per la vestimenta negra d’aquests o perquè els insectes abunden entre lligalls i llibres vells’; en manxec es troben força casos de *curiana* per a ‘cuca panera’ i de *curiano* per ‘escarabat’, amb aquesta nota per a una localitat toledana: “Los curas son negros y bajos, los ponían en hileras y los mandaban a misa” (cf. ALeCMan, mapes 105 i 114); cf. encara l’expressió extremeña “negro como una *curiana*” per a referir-se a una persona molt morena (cf. <https://raicesdeperaleda.com/diccionario/palabra/ficha/curiana/1656>).

Xernoca 152 és d’origen obscur.

Escarabat i *escarabatina* s’estenen majoritàriament pel Principat, amb alguna presència en val.; *escarabíttxa* personalitza el tort.; *panderola* és val. (doc. des de Lamarca, 1842) i podria ser una recialla mossàrab, forma arcaica pel manteniment de -ND- com a der. de PANDUS, o bé resultat d’una interferència semàntica amb *panerola* ‘cuca panera’ (cf. mapa 1010). *Cuca panera*, recollida a unes poques poblacions del cat. central, s’hauria transmès al bal., amb la innovació, en mall., de *cuca molla*. El gal·licisme *cafard* ha fet la competència a *escarabat* en ross. i el castellanisme *escrabatxa* apareix aquí i allà.

Són mots normatius *escarabat* [de cuina], des del DG₁, 1932, i *cuca molla*, des del DIEC₁, 1995.